

גליון נושא: 'רבית דברים'

בס"ד, יום ג' פרשת תצוה, ז' אדר א' תשע"ו.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב המעיין 'ולא הלכה למעשה', מסכת בבא מציעא פ' איזהו נשך דף עה:

פנינים

להרגיש הכרת הטוב

כותב הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד בבא מציעא דף עה עמוד ב) שיש ללמוד מהמעשה הבא איך צריך להרגיש כלפי המלוה.

הג"ר שמעון שוואב זצ"ל סיפר שבישיבת מיר בחו"ל היה מנהג שלפני שנסעו הבחורים לביתם בסוף הזמן, היו נכנסים למשגיח הגר"ר ירוחם ליבוביץ זצ"ל, מקבלים ממנו הלוואה לנסיעה, וכשחזרו בתחילת הזמן החזירו את ההלוואה. והוא כבחור צעיר ניגש בסוף הזמן הראשון שלו בישיבה לקבל את ההלוואה, ולאחר שקיבל את הכסף אמר 'תודה'. והמשגיח גער בו האם אינך יודע שתודה זו אסורה מדין רבית דברים.

ויהי בסוף הזמן השני, כאשר קיבל רבי שמעון את ההלוואה, לא אמר תודה. ור' ירוחם גער בו שוב, אינך מתבייש, קיבלת הלוואה ואינך אומר תודה, הלא יש בכך חוסר נימוס ודרך ארץ. משהתפלל ר' שמעון על ההוראה הסותרת, הסביר לו המשגיח דמיר: צריך להיות ברור שהאדם מצד עצמו רוצה לומר תודה, וחייב לומר תודה, על כל טובה שעושים לו. אלא מאי, שהשולחן ערוך פוסק שאסור, וממילא אסור לומר, אבל משהתבוננתי בפניך ראיתי שקיבלת את הוראתי הקודמת כדבר המובן מאילו שלא אומרים תודה וזהו. ❖

אפילו דיבור אסור

הקדמת שלום: מבואר בגמ' (בבא מציעא דף עה ע"ב) רבי שמעון בן יוחי אומר, מנין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום, שאסור להקדים לו שלום, תלמוד לומר נְשָׂךְ פְּלִדְבָר אֲשֶׁר יִשָּׂךְ (דברים כג כ): אפי' דיבור אסור. שלא רק רבית של ממון אסורה אלא אף רבית של דברים דינה כן. כך נפסק ברמב"ם (מלוה ולוה, פרק ה' הלכה י"ב) ובשו"ע (יורה דעה סימן קס סעיף יא) "מי שלוה מחברו ולא היה רגיל מקודם להקדים לו שלום, אסור להקדים לו שלום, ואין צריך לומר שיקלסו בדברים או ישכים לפתחו, שנאמר 'נשך כל דבר', אפילו דברים אסורים".

הודיעני: עוד מבואר במשנה (שם) ונפסק בשולחן ערוך (שם סעיף יב), שלא יאמר המלוה ללוה "הודיעני אם בא איש פלוני ממקום פלוני", וביאר הט"ז (שם ס"ק ה): משום שבזה שהוא מצווה עליו והלוה נעתר לבקשתו, הרי זו רבית דברים. ומוסיף הרמ"א (שם): וכן שאר רבית דברים בעלמא אסור.

מעות ביזו: לשון הברייתא מנין 'לנושה' בחבירו משמע דוקא אם עדיין 'נושה' בו, וכן פשוט לשון המרדכי, הטור, והשו"ע (סעיף י'), וכן מפורש בברכי יוסף (על השר"ע שם), וכן משמע בדברי יחזקאל (החדש), שאיסור רבית דברים הוא רק עד פירעון החוב, דלא סלקא דעתך דאם פעם אחת לוה ממנו יהיה אסור להקדים לו שלום כל ימיו, דזה דבר שאין לו שחר'. ויש שדקדקו שכל הטעם של הברכי יוסף, שאינו בתמורה להלוואה, אבל אם עושה לו טובה גדולה שניכר שבא בגלל ההלוואה אסור אף אחרי הפרעון (ש.ג.). אכן בשו"ע הרב (סעיף ט') כתב שאם מכוון לתת בגלל ההלוואה, אסור אפילו במוקדמת ומאוחרת.

1. אמירת 'תודה'

המתירים: לענין להגיד 'תודה רבה', דעת הגרש"ז אורבאך זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן כז) לפני שחזר בו שמותר לומר תודה רבה, וכן כתבו להתיר בקיצור דיני רבית (קו"א פ"ב), ומשפט הרבית (פרק א' הערה ס'), מפי הרה"ק רבי פיניעלע מאוסטילא הי"ד, וביארו טעם הדבר שרק להוסיף לו דבר כגון 'ברכה' אסור, או לטרוח עבורו אסור, אבל 'תודה' הוא רק שלא יהא הלוה כפוי טובה, ולא יכפור בטובה שעשה לו המלוה, ומראה לו שהוא מבין ומרגיש את החסד שעשה לו, והוא מודה לו עבור זה שקיים מה שכתוב בתורה והלוה לו ללא שום תמורה ואדרבה חייב להחזיק לו טובה, ולכבדו בדיבור שאינו חסר בו, ואינו גורם למלוה רווח ממון. אין זה מדת דרך ארץ ולא נכון לעשות כן שיקבל הלוה בחנם ללא שום תשלום, ולהתנהג כאילו המלוה לא עשה לו כלום.

לא הרויח - ושמעתי לפרש את סברת הגרש"ז (י.ד.), שרבית דברים פירושו שהתווסף למלוה מה שלא היה לו מקודם, וכגון מה שכתב הש"ך (סימן קסו ס"ק א') בשם ים של שלמה (פרק הגוזל עצים סי"א), שאסור ללוה לכבד את המלוה בגלילה או לקרותו בתורה. אבל כשאומר תודה לא נוסף לו כלום, ורק יש לו הכרת הטוב ואינו כפוי טובה. דוגמה לדבר: מצינו ב'הלוני ואלוך', שנחלקו ב' הדעות בשו"ע (קס ס"ק ט) וגר"א (שם) אם מותר, והצד שמותר כי לא קיבל יותר, אלא נשאר עם אותו דבר שהיה לו מקודם.

האוסרים: אכן דעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל (אג"מ חלק יורה דעה א סימן פ), וכן דעת הגרש"ז אורבאך זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה מהדו"ב ח"ב סימן סח ב) אחר שחזר בו שאסור לומר תודה משום רבית דברים. וסיבת החזרה הוא מכח דברי השו"ע הרב (הלכות רבית סעיף ט) שמשמע כדברי בבית יוסף, שאסור להחזיק לו טובה ולהודות לו.

2. מילות נימוס

האוסרים: פשוט הדין שאסור לומר יישר כח גם בזמננו. וכן דעת החזון איש זצ"ל (אורחות רבנו), והגר"מ פינשטיין זצ"ל (אג"מ יו"ד א סימן פ'), וכן שמעתי מהגר"נ קופשיץ שליט"א, והגר"מ סירוטה שליט"א.

המתירים: אכן חידשו הגר"ש אלישיב זצ"ל (מ.ד.ל.) והגרש"ז אורבאך זצ"ל (נתיבות שלום עמוד קז), והגר"צ אבא שאול זצ"ל (רבית לאור ההלכה). והג"ר אלחנן פרץ שליט"א (נשך כסף פרק ב), וכן אמר בשיעורו הג"ד אשר וויס שליט"א (מ.ג.), וכן שמעתי מהג"ד שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א, ומהגר"ח כהן שליט"א, שמותר להגיד תודה או יישר כח בתור מילת נימוס ואינו בתורת תשלום על ההלוואה, והגר"ש אלישיב דימה את זה לאדם שקונה עגבניות, ואומר 'תודה רבה' למוכר, אף שזה עיסקא שמשלמת לשניהם, מוכח שזה רק מילת נימוס משא"כ זמן הגמ' שאלת שלום היה דבר מאוד רציני כמבואר בהרבה מקומות, כגון במשנה (ברכות דף יג.) שהתירו לשאול בשלום אדם באמצע ק"ש (י.ש.ש.).

התנאי להיתר זה, שהלוה אינו כופל ומשלש דבריו, ואינו מדגיש ומתרגש, ולא מפרסם ברבים, אלא אומר תודה בצורה יפה והולך, ואדרבה כך היא הצורה הראויה לא להיות כפוי טובה, שהולך מהמלוה שעשה לו טובה כנשוך נחש. [כעין סברת המתירים כיום להגיד שלום לאשה, למרות שמפורש בגמ' שאין שואלים בשלום אשה, כי כיום 'שלום' הוא רק מילת נימוס]. ועוד שהמלוה עלול ליפגע מכך, ואין זה רבית דברים אלא מניעת פגיעה. ולכן אפילו יישר כח מותר לומר באופן שאינו מתכוון לברכה (נתיבות שלום עמוד קח). וההיתר הוא גם לדעת השו"ע הרב שכל מה שחזר בו הגרש"ז, ואסר מכח דברי השו"ע הרב, זה רק בברכה ממש, או בהכרזת יישר כח גדול ומפורסם, שאז הלוה מיטיב בכך למלוה (ש.ג.).

להעשות אוהבו: הראוני (ר.י.ג.) לדברי הגר"מ פינשטיין זצ"ל (דברות משה גיטין עמוד שני הערה נא) שמותר לתת מתנה בדבר קטן שהדרך שנותנים לאוהבים כמבואר בתוס' (ב"מ סד: ד"ה אבל), ואם נעשה אוהבו בשביל שהוא איש טוב ומלוה לו זה ודאי לא הוי רבית, ואחרי שנעשה

מנהג העולם: הרבה נוהגים כאשר מקבלים הלוואה ואומר הלוח 'תודה רבה', 'ישר כח', 'תזכו למצוות'. וקשה שזה נגד גמ' מפורשת שנפסק **ברמב"ם בטור ובשו"ע** ללא חולק, שאסור אפילו להגיד שלום למלוה, משום רבית דברים, ק"ו שאסור לומר 'ישר כח', 'תזכו למצוות', שהוא ברכה למלוה. ובפוסקי זמננו יש כמה היתרים בדבר, ומגוון עצות שייסדו מורי הוראה, וזכיר את חלקם.

האוסרים והמתירים: עיין בעלון זה במאמר הראשי, שהובא מחלוקת בנדונים הבאים, אם להגיד תודה נחשב רבית, האם מותר לומר מילות נימוס, אם מותר לבדך על רוחניות.

על הטירחת: יש עצה לומר ישר כח על הטירחת והמאמץ, ולא על עצם ההלוואה. **על האדיבות:** אני מודה לך על האדיבות ועל מאור הפנים בשעת ההלוואה. **על האימון:** אני מעריך ומודה על האימון שאתה נותן בי. **על הסוכריות:** בגמ"ח 'אהבת חסד' (קופרמן) יש סוכריות לכל הבאים בשערי הגמ"ח, ויכול לומר תודה על הסוכריות. **תמיה:** הקשו על כך, אם כן בטלת תורת איסור רבית, שכל מלוה ברבית יאמר שאינו על ההלוואה אלא על הטירחת וכדומה. ויש ליישב שהוספת כסף מוכיח שזה בא תמורת ההלוואה, אבל מילה טובה יתכן שהוא בשביל טובה צדדית (ש.י.).

על תנאי: אני מברך אותך באופן המותר עפ"י ההלכה, ואם מותר הרי בירכו ואם אסור לא בירכו - **הגר"ח מונדרר שליט"א.** אסור: אסור לי להגיד תודה - **הגר"א דינר שליט"א** (י.מ.ה.).

אילול: עיצה נוספת כתב **הגר"ש גלבר שליט"א** (נתיבות שלום עמוד קח), לומר למלוה - באמת רציתי מאוד להודות לך כראוי, ומה אעשה שהתורה אסרה. והביא סמך לדבריו מלבן הארמי שנצטוו לא לדבר מטוב ועד רע עם יעקב, ולמרות זאת אמר (בראשית לא כט) **יֵשׁ לְאֵל יְדֵי לְעִשׂוֹת עִמָּכֶם יָרַע וְאֶלְקֵי אֲבִיכֶם אָמַשׁ אָמַר אֵלַי לְאִמֵּר הַשְּׂמֵר לָךְ מִדְּבַר עַם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע:** רואים שדיבור כזה אינו בכלל דיבור רע, וכך גם אינו בכלל רבית דברים (ד.ק.). [אכן אין מוכרח הראיה מלבן, דכבר פירש **ה"ט"ז** (דברי דוד עה"ת), **והספורנו**, ו**בפירושו הר"י חלאוו** (עה"ת), שהאיסור לדבר עם יעקב היה רק אודות החזרה לבית לבן. **והפני מנחם** פירש שעבר לבן איסור כשדיבר עם יעקב].

על ההצלה: ההלוואה היא לעזר רב בשבילי וממש מציל אותי - שאין זה ברכה והודאה למלוה על ההלוואה, אלא סיפור דברים כמה עזר לו (י.ב.).

לחזיר ברכה: עוד עיצה יש, שהמלוה יחזיר לו ברכה מיד, כגון 'וכן למר', או 'המברך יתברך', ונמצא שלא הרויח שגם הוא נתן לו באותה מידה שקיבל. סמך לזה **במאירי** (ב"מ עה): שכתב יש מתירין בהחזקת טובה וברכה, הואיל והלה משיב כנגד דבריו הוי 'דיבור מבטל דיבור'. וכן מבואר **בהגהות מימונית** (פ"ה ממלוה ס"ק לא) שהביא בשם **האב"י** (הראב"י) וז"ל - אבל אם מחזיק לו טובה, והמלוה משיב לו גם הוא ומחזיק לו טובה, אין בכך כלום. **והב"י** הביאו ותמה עליו, מה שייך מחזיק לו טובה במלוה. ותיירץ **בברכי יוסף** (עמוד פג) בשם **מהריק"ש** שהמלוה מחזיק לו טובה שלא הטריחו, ודוחק. עוד הקשה הב"י, מהאיסור להקדים לו שלום, אף שהמלוה מחזיר לו שלום. ותיירץ **הגר"ש גלבר שליט"א** (נתיבות שלום עמוד קח) שעצם 'הקדמת שלום' יש בו נתינת כבוד.

מוסד: יש מצדדים שבהלוואה למוסדות אין איסור של רבית דברים, כי אינו בא מהלוה למלוה. ויש חולקים כי מבחינת הגמ"ח מנהל המוסד מוגדר לוח, ונמצא שזה כן בא מהלוה למלוה.

גזבר: דעת **הגר"ר קרליץ שליט"א**, ו**הגר"ר קופשיץ שליט"א**, וכ"כ **נתיבות שלום** (עמוד קח), שגזבר של קופת גמ"ח מותר לומר לו ישר כח כי אין בו תורת מלוה כאשר הכסף שייך לקרן או למפקדים. ויש חולקים שבפועל הוא המלוה, ונושא באחריות ההלוואה.

תנועות ידים: יש לדון אם מותר לבטא בידים תנועה שפירושו תודה או ישר כח, האם זה בכלל רבית דברים כי למעשה הראה הכרת הטוב למלוה, או דלמא רק דיבור נאסר שנדרש נֶשֶׁף קְלֵדָבָר (דברים כג כא), וכפי שפירש **המלבי"ם** (שם) מתיבת דבר נדרש לשון דיבור (ד.ד.י.).

אוהבו אם נותן לו מתנה שנותנים לאוהבים מותר. אף שהסיבה שנהפך לאוהבו הוא בגלל ההלוואה (כעין זה הובא בגליון מספר 43 בהערות מבני החבורה בשם כמה פוסקים).

3. אופנים המותרים

תזכה למצוות: בקונטרס נשך כסף (פרק ב') הביא בשם **הגר"ח פ"י שיינברג זצ"ל** שיתכן שמותר לומר תודה למצוות שהיא ברכה לרוחניות, ומסתבר שבברכה של רוחניות אין רבית [ואולי זה משום מצוות לאו ליהנות נתנו - י.ש.ק.]. אכן דעת **הגר"ש אורבאך זצ"ל** (ש"ת מנחת שלמה חלק א סימן כז) שאסור לומר תזכו למצוות, דהוי ברכה.

בקשה להשי"ת: חידש **הגר"מ פינשטיין זצ"ל** (דברות משה), שמותר ללוה להתפלל להשי"ת שייטיב עם המלוה, ורק ברכה מהלוה למלוה אסור (ר.י.ג.).

בשורות טובות: יכול לומר למלוה בשורות טובות שאין זה ברכה אלא איחול גרידא, וכמו שבתשעה באב אסור לומר שלום, אבל מותר לומר בשורות טובות (מ.ל.).

אינו יודע: דעת **הגר"ש אורבאך זצ"ל** (ש"ת מנחת שלמה חלק א סימן כז), שמותר ללוה לתת מתנה למלוה עבור זה שהלוה, אם המלוה לא ידע כלל שהלוה הוא הנותן.

בכתב: דעת **הגר"מ פינשטיין זצ"ל** (אגרות משה חלק יורה דעה א סימן פ) וכ"כ **בחוט שני** (פרק ט' אות ג'), ו**ביביע אומר**, שאיסור רבית דברים הוא אף בכתבה.

פרסום והודעה: והוסיף **הגר"מ פינשטיין**, (שם) שמותר לכתוב ולפרסם (אם אין מקפידין להסתיר) בלשון הודעה וספור דברים, 'ברכה נתונה מהש"ת לפלוני שגמל חסד בהלוואתו, והלוה להדפסת הספר כך וכך'. כי אמת שיש ברכה מהש"ת בזכות מצותו הגדולה. למרות שיש למלוה הנאה שנתפרסמו חסדיו, מותר כי מצוה לפרסם עושי מצוה. וכעין שכתב **הדר"י תשובה** (סימן קס"ק פח) בשם **מרבה תורה** (שם ס"ק כד) בשם **הדברי מלכאל**, וכן **בשר"ת**

הלל אומר (י"ד סימן עה), בדמיון שרוצים שתעשה פירות שילמדו ממנו אחרים לעשות כמותו, מצוה לפרסם שם העושה לטובה. אכן בספר **נתיבות שלום** (עמוד קח) תמה, דהמלוה נהנה מאוד מהשבח והכבוד שניתן לו בפרסום כזה, ולמה אין בזה משום רבית דברים. ❖

הערות מבני החבורה

טובה על הדרך

שאלה: האם מותר ללוה לעשות טובה למלוה, באופן שהטובה נעשית ממילא מכח ההלוואה ללא טירחה נוספת.

דוגמאות - השאלה נוגעת מעשים בכל יום ונביא מספר דוגמאות. **כספומט:** אדם צריך למשוך כסף מהבנק, ומלוה לחבריו בתנאי שהלוה ילך לכספומט, ומשוך עם הכרטיס שלו 1000 לעצמו ו-1000 למלוה, וכשיחזיר למלוה את הכרטיס יתן לו את ה-1000 שקל (ר.ח.). **אישור הלוואה:** קיבל אישור מהגמ"ח לקבל הלוואה, ונותן לחבריו לסדר את הכל (לקחת שטר מהגמ"ח, החתמת ע"ב, סידור הו"ק בבנק) ובתמורה החבר ישתמש עם הכסף למשך חודשיים, נמצא שהמלוה חסך טירחה בגלל ההלוואה, וחבירו הסכים לבצע את הכל הוא רק בגלל שיהיו המעות (י.ש.ק.). **כרטיס אשראי:** ראוהו לוח משמעון 200 שקל, ומחזיר לשמעון באמצעות כרטיס אשראי של 'יש' (הלוה מרויח, שאין לו כעת כסף, ובאשראי חשבונו יחויב רק בראשון לחודש הלוועז), וקיים בכרטיס הנחה קבועה למוצרים מסוימים עד 10%, נמצא שהמלוה הרויח 10% והלוה לא הפסיד. האם אסור משום רבית בלי נשך, או אין כאן לא נשך ולא רבית, כי ההטבה היא לקונה ללא קשר להלוואה (פ.ר.). **מזומן:** אדם חפץ להפוך למזומן, כסף שיש לו בבנק, לצורך כך נותן הלוואות, בתנאי שיחזירו לו דוקא במזומן (א.ה.).

תשובה: באופנים הללו שמעתי להתיר **מהגר"ר קופשיץ שליט"א**, ו**מהגר"ר אורבאך שליט"א**, ו**מהגר"ר כהן שליט"א**, ו**מהגר"ח מונדרר שליט"א**, ו**מהגר"ד מיכל פריד שליט"א**, ו**מהגר"ר פרץ תרשיש שליט"א**, ו**מהגר"ר שפיגלר שליט"א**, ודימו זה למה שכתוב מפורש בפוסקים שמותר להתנות עם הלוה שיגבה את הכסף מבלי חובות אף שחוסך את הטירחת של הגביה. והטעם שהלוה עושה את הטירחת לצורך עצמו ולא לצורך המלוה. כעין זה התיר **הגר"ש אלישיב זצ"ל** (בשיעורו - ב.ה.) כשמלוה 100 דולרים בודדים, בתנאי שיחזיר לו שטר של 100 דולר, ולא חשיב רבית.

צד איסור - כלפי כספומט הורה **הגר"ד אשר פריימן שליט"א**, שלדעת **ה"ט"ז** מותר, ולדעת **החיות דעת** אסור (ר.ח.). **כלפי אישור הלוואה** סובר **הגר"א שפיגלר שליט"א**, שבאופן שחייב להוציא את ההלוואה מיד (כגון שיפקע אישור הלוואה כעבור ימים ספורים), יתכן שאסור. מאידך שמעתי **ממורי הוראה שליט"א** שבכל גוני אסור לעשות כן, ואם מתנים כך מראש זה בגדר רבית קצוצה. **כלפי כרטיס אשראי** דעת **הגר"ע אורבאך שליט"א** שצ"ע אם מותר. **כלפי פריטת צק למזומן** דעת **הגר"ח מונדרר שליט"א** שאסור, שהרי בפריטה בצינ"ג הערך של צק' הוא פחות מערך של מזומן, נמצא שהרויח שווי ממון, ומה שבכל הלוואה יכול להחזיר במזומן אף שקיבל את ההלוואה בצ'ק, זה אינו רבית כי הולכים אחר רוב העולם שנסחר באותו שווי, אבל אם מקפיד שיחזיר לו מזומן נמצא שחפץ לחסוד את עמלת הצינ"ג והרויחו ממנו. ❖